

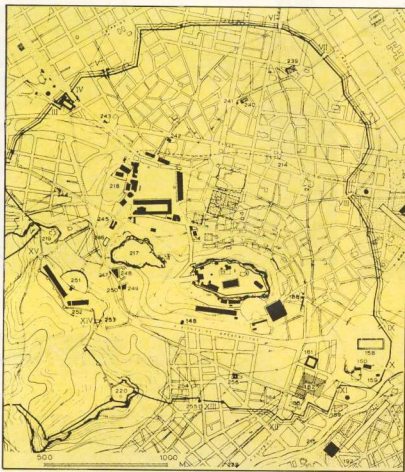

1. Αθηναϊκή κύλιξ των αρχών του 5ου αι. π.Χ.
(Βρυξέλλες): Νεαρή γυναίκα στο λουτρό.

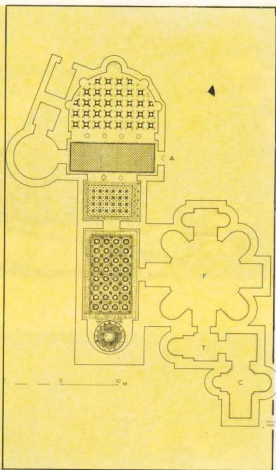
ΑΡΧΑΙΑ ΛΟΥΤΡΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Η καθαριότητα του σώματος, στοιχείο πολιτισμού της σύγχρονης κοινωνίας, δεν ήταν πάντα συνδεδεμένη με την υγιεινή και την περιποίηση του σώματος. Στις απαρχές της η ασχολία αυτή είχε θρησκευτικό χαρακτήρα (κάθαρση). Ίσως έτσι πρέπει να δούμε και το πλύσιμο των χεριών πριν από την ιεροτελεστία του γεύματος («νίψασθαι», ενώ «απονίψασθαι» είναι το απαραίτητο πλύσιμο των χεριών μετά το γεύμα). Τα μόνα λουτρά που γίνονταν για λόγους καθαριότητας ήταν αυτά των αθλητών (οι αθλητές αλείφονταν με λάδι πριν γυμναστούν, επάνω στο λάδι κολλούσε σκόνη και χώμα και το πλύσιμο ήταν απαραίτητο). Έτσι τα πρώτα λουτρά εμφανίζονται σε συνδυασμό με γυμνάσια – και ο όρος «λουτρόν» προσδιορίζει το λουτρό του γυμνασίου.

Αυτά βέβαια αφορούν τους άντρες. Με τις γυναίκες όμως τι γίνονταν; Η ελληνιστική, αττική αγγειογραφία διαφύλαξε πλήθος μαρτυριών για τη γυναικεία περιποίηση του σώματος – το λουτρό ήταν αγαπητό εικονογραφικό θέμα –, χωρίς αυτό να σημαίνει πως όλες οι γυναίκες πλένονταν τακτικά. Λουτρά εμφανίζονται στην Αθήνα από τον 5ο αι. π.Χ. και πέρα. Τα βαλανεία, όπως ονομάζονταν τότε, βρίσκονταν έξω από τα τείχη της πόλης, δίπλα σε πύλες (εικ. 2). Η θέση τους ίσως να οφείλεται στο ότι προοριζόνταν για τους ταξιδιώτες.

2. Σχεδιάγραμμα της Αθήνας των κλασικών χρόνων με αριθμημένες τις πόλες (J. Travlos).

4-8. Ρωμαϊκά λουτρά στο χώρο του ναού του Ολυμπίου Διός.

Βαλανεία, λοιπόν, ή θόλοι – όταν ήταν κυκλικά κτίσματα – υπήρχαν έξω από την πύλη του Διοχάρους (VIII), άλλο στα νότια της πόλης (κοντά στην πύλη XI), το επιλεγόμενο του Ισθμιακού. Τρίτο

λουτρό βρισκόταν δίπλα στη Θριασία πύλη (IV, Δίπυλον) (εικ. 3). Σύμφωνα με τα ανασκαφικά ευρήματα, το λουτρό αυτό του 5ου αι. π.Χ. είχε εσωτερική διάμετρο 8,20 μ., ενώ άλλο παρόμοιο λουτρό

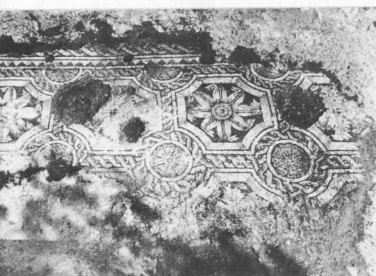
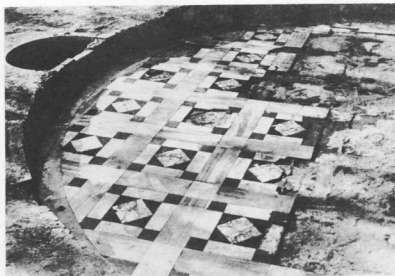
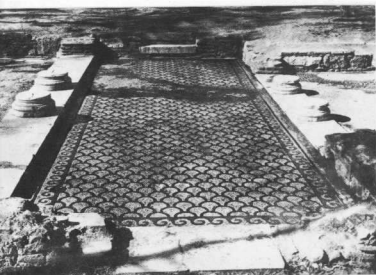
βρέθηκε και έξω από την Πειραική πύλη (II).

Εκτός όμως από την Αθήνα, υπήρχαν και σ' άλλα μέρη λουτρά σε συνδυασμό με άλλους χώρους, όπως για παράδειγμα στην Επίδαυρο ή στους Δελφούς. Αυτά ισχύουν βέβαια για τα δημόσια λουτρά, με τους πολλούς λουτήρες τοποθετημένους στη σειρά, κυκλικά, ακτινωτά γύρω από έναν κεντρικό άξονα. Σε συνδυασμό με τα λουτρά υπήρχαν διάφοροι βοηθητικοί χώροι καθώς και εστίες θέρμανσης του νερού. Τα βαλανεία ήταν, συνήθως, χτισμένα ανά δύο, ένα για τους άντρες και ένα για τις γυναίκες. Οι εύπορες οικογένειες διέθεταν ιδιωτικά λουτρά στα σπίτια τους, όπου όμως συχνά είχαν μονάχα νιπτήρα με ψηλό πόδι.

Με τον καιρό η ελληνική κοινωνία προσαρμόστηκε στην ιδέα του λουτρού, ώσπου αυτό έγινε τόπος διασκέδασης και κοινωνικής συναναστροφής, ενώ η κυριότερη

3. Κυκλικό σχήμα του λουτρού του Δίπυλου όπως αποκαλύφθηκε κατά την ανασκαφή (J. Travlos).

ρωμαϊκή προσφορά, στο θέμα των λουτρών, υπήρξε ο «εκδημοκρατισμός» του πλούσιματος.

Από τον 1ο αι. μ.Χ. και μετά εμφανίζονται στην Αθήνα τα ρωμαϊκά λουτρά με υπόκαυστο (Αρχαιολογία, τ. 19, Μάιος 1986, σελ. 56).

Το αδριάνειο υδραγωγείο (2ος αι. μ.Χ.), που έφερνε άφθονο νερό στην πόλη, επέτρεψε την κατασκευή πολλών λουτρών. Τα περισσότερα ήταν μικρά αλλά πλούσια διακοσμημένα με πολύχρωμα μάρμαρα και ψηφιδωτά. Συνολικά 24 λουτρά έχουν βρεθεί στην Αθήνα. Το πιο καλοδιατηρημένο είναι εκείνο που βρίσκεται στο χώρο

του ναού του Ολυμπίου Διός (κοντά στην πύλη του Αδριανού) (εικ. 4-8).

Σχετικά με τα προϊόντα καθαρισμού, ξέρουμε από γραπτές μαρτυρίες πως οι αρχαίοι γνώριζαν διάφορες ουσίες. Για το λουτρό του σώματος είχαν το λίτρον ή νίτρον (διάφορα νιτρικά άλατα)· επίσης χρησιμοποιούσαν ποτάσα, που έπαιρναν από στάχτη φυτών ή από το βράσιμό τους και ονομαζόταν κόνις ή κονία. Ακόμα γνώριζαν και φυσικές γαίες όπως την κιμωλία γη, τη νιτροποϊδή γη ή την πλυντρίδα γη. Τα υλικά αυτά, που χρησιμοποιούνταν για τον καθαρισμό

του σώματος, ονομαζόνταν ρύμια ή σήμια.

Μετά από το πλύσιμο με το ρύμια, για να μην ξεραθεί το δέρμα τους, οι αρχαίοι αλείφονταν με λάδια, συνήθως θερμασμένα και, όπως είδαμε στο προηγούμενο τεύχος, αρωματισμένα.

Σημειώσεις
Οι πληροφορίες και μέρος της εικονογράφησης προέρχονται από τα βιβλία των John Travlos, Pictorial Dictionary of Ancient Athens, London (σελ. 180 κ. εξ.), και René Ginouvès, Balneuticé, Paris.